

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การใช้แรงงานเด็กในประเทศไทยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอดีตมาแล้ว ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการใช้แรงงานทาสและงานในด้านเกษตรเป็นหลัก เมื่อรูปแบบการปกครองเปลี่ยนไป ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมตลอดมา เป็นผลให้การใช้แรงงานเด็กในรูปแบบของสังคมเกษตรซึ่งลูก ๆ มีบทบาทช่วยพ่อแม่ทำงานในเรือกสวนไร่นาของตนเองนั้นค่อย ๆ ลดน้อยลงไป

การพัฒนาประเทศและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเริ่มเมื่อปีพ.ศ. 2504 ค่อนข้างมาถึงปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งทางด้านบวกและลบต่อสภาพสังคมและวิถีชีวิตของประชาชนไทย ทั้งในระดับจุลภาคและในระดับมหภาค ผลจากการพัฒนาในด้านบวก เช่น มีการจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ ครอบคลุมประชากรในวัยเรียนมากขึ้น ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น อายุขัยเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้น มีการจัดการให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมากขึ้น (พูนศักดิ์ ประมง, 2539 : 15) แต่ในด้านลบ การพัฒนาที่ขาดคุณภาพและเสถียรภาพได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติในลักษณะต่างๆ อันมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต จารีตประเพณีและวัฒนธรรมของคนในสังคม ดังที่ ขนิษฐา เทวินทรภักดิ์ (2535 : 47) ได้กล่าวไว้ว่า

1) ปัญหาความยากจนและกระจายรายได้ เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงาน ประชาชนประสบความยากไร้ ไม่สามารถเข้าถึงบริการและสวัสดิการที่พึงได้รับ ก่อให้เกิดปัญหาการปรับตัว มีความเครียด วิถีชีวิตครอบครัวอ่อนแอ สถาบันครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้ดี สมาชิกในครอบครัวไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ที่ควร ทำให้เกิดปัญหาอื่นตามมา

2) ปัญหาการปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขันกันทางธุรกิจ ค่าครองชีพสูงขึ้น เกิดความห่างเหินและความไม่เข้าใจกันของสมาชิกในครอบครัว ปัญหาครอบครัวแตกแยก เด็กและคนชราถูกทอดทิ้ง เด็กจำนวนมากกลายเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เด็กเร่ร่อนจรจัด เด็กขอทาน และการใช้แรงงานเด็ก การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมตะวันตก ละเลยวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคม

3) ปัญหาการขาดโอกาสและบริการที่ดีในการดำรงชีวิต การบริการทางสังคมกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ๆ ขาดการบริการสังคมในเชิงคุณภาพและประสิทธิภาพ ประชากรขาด

ความรู้เรื่องแหล่งทรัพยากรและบริการสังคม ตลอดจนเข้าใจไม่ถึงสวัสดิการต่าง ๆ เกิดปัญหาอื่นตามมา เช่น ปัญหาการศึกษา ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาการมีงานทำ ปัญหาความมั่นคงของครอบครัว

ผลกระทบดังกล่าวทำให้สถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวและศาสนาไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพและบทบาทของตนเอง ได้เต็มที่เหมือนอดีต เด็กและเยาวชนจำนวนมากตกอยู่ในสถานการณ์ที่ลำบาก ตกเป็นมนุษย์ชายขอบ (marginal man) เป็นผู้ด้อยโอกาสภายใต้ผลกระทบทั้งทางด้านบวกและลบดังกล่าวนี้ เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งในสังคมไทยกล่าวได้ว่า โชคดีที่เกิดมาในครอบครัวที่อบอุ่น มีสภาพแวดล้อมและสังคมที่ดี มีความสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ เด็กจึงได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง ในขณะเดียวกันยังมีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่ตกอยู่ภายใต้สภาวะที่ยากลำบาก ต้องออกแสวงหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว เป็นผลให้การช่วยเหลือพ่อแม่ทำงานในไร่นาของคนนั้นค่อย ๆ ลดน้อยลง พร้อม ๆ กับการถดถอยของภาคเกษตรกรรมอันเป็นผลพวงจากรัฐมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยม เน้นภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการ ซึ่งเชื่อว่าเป็นหนทางที่ช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเกิดขึ้นได้เร็วกว่าการพัฒนาด้านเกษตรกรรมด้วยแล้ว เด็กในฐานะที่เป็นแหล่งกำลังแรงงานแหล่งหนึ่ง ได้กลายเป็นทรัพยากรส่วนหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไปด้วย

ชุมชนประมงชายฝั่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ทั้งนี้ นับแต่ปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการทำประมงทำให้มีปริมาณการจับสัตว์น้ำสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนได้รับการจัดลำดับอยู่ในกลุ่ม 10 ประเทศที่มีผลผลิตด้านประมงสูงสุดในโลกในปีพ.ศ. 2515 (วิรัช จารุสมบัติ, 2537 : 334) และยังคงขยายตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ มา จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2530 ประเทศไทยได้รับการจัดอยู่ในประเทศที่มีผลผลิตด้านประมงสูงในอันดับ 5 ถึง 7 ของโลก และในแถบเอเชียประเทศไทยก็มีผลผลิตด้านประมงสูงที่สุดเป็นอันดับสาม และเป็นอันดับหนึ่งของกลุ่มประเทศในอาเซียน (วัฒนา สุทัศน์กุล, 2543 : 523) เป็นผลให้ประเทศไทยมุ่งเน้นการส่งออกสินค้าและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำเพื่อนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศเป็นหลัก ซึ่งตั้งแต่ปีพ.ศ. 2536 เป็นต้นมาประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกสินค้าประมงเป็นอันดับหนึ่งของโลก (บุญเลิศ ภาสุก, 2540 : 123)

ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้มากขึ้นเป็นผลพวงจากการพัฒนาภาคประมงพาณิชย์และเรือขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ทันสมัย โดยเฉพาะการใช้เครื่องมืออวนลากชนิดต่าง ๆ จับสัตว์น้ำจนเกินระดับกำลังผลิตที่ยั่งยืน (maximum sustainable yield) ของทรัพยากรสัตว์น้ำจนเกิดปัญหาการจับสัตว์น้ำเกินควร (over fishing) ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งเสื่อม

โทรม ส่งผลกระทบทำให้ชาวประมงขนาดเล็กจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่ลดลงซึ่งเป็นปรากฏการณ์ในชุมชนประมงชายฝั่งทั่วไป

จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชายฝั่งด้านอ่าวไทย มีพื้นที่ปากอ่าวในเขตอำเภอเมืองบริเวณปากแม่น้ำปัตตานี ซึ่งเป็นที่ตั้งท่าเทียบเรือประมงที่สำคัญและใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ การขยายตัวของธุรกิจประมงในช่วงที่ผ่านมาทำให้มีการขยายการบริการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างสะพานปลา แพลตฟอร์ม เป็นต้น มีธุรกิจและอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากการประมงด้านต่าง ๆ ในจังหวัดเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และได้กลายเป็นแหล่งงานที่ดึงดูดแรงงานให้เข้าไปทำงานเป็นจำนวนมากเช่นกัน

การสนับสนุนการประมงพาณิชย์ของรัฐทำให้มีการจับสัตว์น้ำในปริมาณที่สูง และได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนประมงชายฝั่งซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประชากรประมงทะเล จากการศึกษาชุมชนประมงชายฝั่งทางภาคใต้ปีพ.ศ. 2525 พบว่ากลุ่มชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็กมีจำนวนร้อยละ 63.6 ของครัวเรือนผู้ประกอบการอาชีพ อีกร้อยละ 20.7 เป็นกลุ่มลูกจ้างทำการประมง ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีส่วนสัมพันธ์กับความยากจนสูงมาก คือกลุ่มผู้ทำการประมงขนาดเล็กซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนชาวประมงมากที่สุด แต่สามารถจับสัตว์น้ำได้น้อยที่สุดเพียงประมาณร้อยละ 12 เท่านั้น สัตว์น้ำอีกร้อยละ 88 นั้นเป็นสัตว์น้ำที่จับได้โดยกลุ่มทำการประมงขนาดใหญ่ ซึ่งมีประชากรเพียงร้อยละ 15.7 เท่านั้น ชาวประมงขนาดเล็กมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและนับวันจะต้องประสบปัญหาความยากจนเรื้อรังมากขึ้น (นิรันดร์ สุมาลี, 2525 : 77)

จังหวัดปัตตานีนับว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการทำประมงชายฝั่งอย่างกว้างขวาง ชุมชนประมงส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นหลัก ซึ่งในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมาชาวประมงชายฝั่งก็จับปลาได้น้อยลงมาก โดยมีสาเหตุสำคัญคือการที่มีเรือประมงพาณิชย์กวาดจับปลาไปเป็นจำนวนมาก (ชัยวัฒน์ สถาอานันต์ และสุรินทร์ พิศสุวรรณ, 2527) ทำให้ชาวประมงชายฝั่งต้องสูญเสียแหล่งผลิตอาหารเพื่อยังชีพ ดันทุนการผลิตที่สูงขึ้นแต่จับสัตว์น้ำได้น้อยลงทำให้ฐานะยากจน จึงต้องปรับวิธีการทำประมงเท่าที่ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดพอจะเอื้ออำนวยให้ นอกจากนี้ชาวประมงบางส่วนที่ไม่สามารถปรับตัวได้หันไปประกอบอาชีพอื่นแทนหรือไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่น และประสบปัญหาอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ตามมา เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาครอบครัว ยาเสพติด คุณภาพชีวิต ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการละทิ้งถิ่นฐานไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซีย และที่น่าเป็นห่วงมากกว่านั้นก็คือเด็กส่วนหนึ่งได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของยุทธวิธีการอยู่รอดของครอบครัว และเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

แนวแผนการผลิตและการบริโภคที่เปลี่ยนไป การเกิดขึ้นและขยายตัวของอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในตัวเมือง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนประมงชายฝั่งมากนัก ทำให้เป็นช่องทางในการแสวงหาและเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กได้อย่างไม่ยากเย็นนัก เด็กเหล่านั้นยังอยู่ในวัยเรียน อยู่ในวัยที่มีความฝัน ความสนุกสนานในวัยอันสดใส มีความต้องการและฉวีหาความรัก ความอบอุ่นจากพ่อแม่ มีสิทธิที่จะได้รับการปกป้องดูแล ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาจากครอบครัว ยังไม่มีความพร้อมในการประกอบอาชีพ แต่กลับต้องใช้ชีวิตจุดตั้งมตงานตัวน้อย เป็นเพียงตัวหนึ่งให้กับการขับเคลื่อนของกลไกในระบบเศรษฐกิจ เด็กเหล่านั้นเข้าสู่ตลาดแรงงานได้อย่างไร มีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อการประกอบอาชีพของตน อะไรเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เด็กเหล่านั้นเข้าสู่การประกอบอาชีพ คราวเรือนมีส่วนผลักดันหรือส่งเสริมอย่างไรให้เด็กเข้าสู่การประกอบอาชีพก่อนวัยอันสมควร

ประเด็นปัญหาดังกล่าวน่าสนใจและมีความสำคัญ ถึงแม้ว่ามีข้อสรุปจากการศึกษาในหลาย ๆ กรณีที่ผ่านมาชี้ว่าความยากจนของครัวเรือนทำให้เด็กขาดโอกาสทางการศึกษาและทำให้ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน จนกลายเป็นความจริงที่รับรู้ได้ทั่วไป แต่การมองสาเหตุจากความยากจนประการเดียวดูเหมือนว่าเป็นการให้คำตอบที่หายากเกินไป หากมิติในเชิงลึกในการทำความเข้าใจเด็กเหล่านั้น โดยนัยนี้แล้วการศึกษาชีวิตของแรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปีศาจนี้จึงเป็นความพยายามที่จะศึกษาเรื่องแรงงานเด็กในแง่มุมเพิ่มเติมและแตกต่างออกไป โดยพิจารณาให้ความสำคัญกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน สภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอันเป็นผลที่สืบเนื่องจากการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชน ลักษณะครอบครัว วิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดของเด็ก ตลอดจนมุมมองของคนในสังคม

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นการให้ความสำคัญต่อแรงงานเด็ก ซึ่งไม่ได้มองเด็กเหล่านั้นในภาพของแรงงานเท่านั้น แต่เป็นการมองถึงมิติของความเป็นมนุษย์ที่มีความรู้สึกนึกคิด มองภาพของวิถีชีวิตที่เป็นผลมาจากพลวัตของการพัฒนาสังคม และให้ความสำคัญกับมุมมองของสังคมนรอบข้าง เป็นการศึกษาในระดับจุลภาคที่เป็นผลพวงมาจากการพัฒนาในระดับมหภาค ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งทำให้สามารถทำความเข้าใจแรงงานเด็ก และแสวงหาแนวทางพัฒนาเด็ก ๆ เหล่านี้ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ได้ดีขึ้น และน่าจะมีผลกระทบที่สำคัญต่อการใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ของพวกเขาซึ่งควรจะได้รับการศึกษาและแสวงหาวิธีการพัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปีศาจ อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนา

คำถามวิจัย

1. แรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานีเข้าสู่ตลาดแรงงานได้อย่างไร ครัวเรือนและชุมชนมีส่วนผลักดันหรือส่งเสริมให้เด็กเข้าสู่แรงงานรับจ้างหรือไม่เพียงใด
2. แรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานีมีความรู้สึกรู้สึกนึกคิดอย่างไรต่อการประกอบอาชีพของตน
3. แรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานีมีแบบแผนการบริโภคจากรายได้อย่างไรบ้าง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาที่นำไปสู่การอธิบายชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานีได้ดียิ่งขึ้น
2. ทำให้ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี และการปรับตัวของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงหลายมิติ
3. ทำให้ทราบถึงข้อเท็จจริง สาเหตุ ปัจจัยในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี
4. เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนในด้านแรงงานเด็กในชุมชนประมงชายฝั่งปัตตานี

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ชีวิต	คือ สภาพความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตภายใต้ระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในสังคม ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตด้านต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบทของชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ ภาวะการทำงาน รายได้และแบบแผนการบริโภค ความเชื่อและการปฏิบัติตามศาสนา ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น
แรงงานเด็ก	คือ เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ที่ทำงานรับจ้าง โดยมีค่าจ้างตอบแทน